

7. מפקד חיל האוויר המצרי, יחד עם ראש המטה פריק אוול גמאל עפיפי, מפקד כוחות ההגנה האווירית, לווא אסמעיל לביב, ומפקד כוחות האוויר של הפיקוד המזרחי (אזור התעלה וסיני) לווא עבד אלחמיד אלדעידי – הודחו מתפקדיהם בעקבות המלחמה, והועמדו לדין. מפקד חיל האוויר נדון לחמש-עשרה שנות מאסר עם עבודת פרך, ומפקד ההגנה האווירית נדון לעשר שנות מאסר עם עבודת פרך. שני האחרים זוכו. בעקבות מהומות אזרחים בתחילת 1968 חודשו המשפטים הצבאיים גם נגד הקצינים שזוכו.
8. למעשה, מפקד כוחות היבשה בצבא מצרים, מונה למפקד החזית בסיני ב-23 במאי 1967, והודח באחד-עשר ביוני 1967. גם פריק צלאח מוחסן הודח מתפקודו. בעקבות המלחמה הודחו כ-800 קצינים בדרגות שונות.
9. במהלך הביקור הצטרפה עיראק להסכם ההגנה המצרי-ירדני, שנחתם בשלושים במאי, בעת ביקור המלך חוסיין במצרים.

סגירת מפרץ עקבה גרמה לפרוץ המלחמה* גמאל מראד

דרכם לאזור בעת הצורך, בהתאם להתפתחויות המדיניות והצבאיות. כאשר הובאה החלטה זו בפני מושיר עאמר, הוא אישרה. בנוסף, הוא הוסיף, כי הרעיון לשגר כוחות מצריים לשרם אלשיח', ולסגור את מפרץ עקבה הוא רעיון בלתי-סביר, ואין כוונה לממשו. אולם, התברר, שההחלטה, שקיבלו המפקדים הצבאיים, חסרה כל ערך לגבי ההנהגה המדינית. ביום, שנועדו המפקדים, זימן הנשיא המנוח גמאל עבד אלנאצר כינוס של הוועד-הפועל העליון של "האיחוד הסוציאליסטי". אחר דיון במצב המדיני ובמצב הצבאי, אישר הוועד-הפועל את סגירת מפרץ עקבה בפני הספנות הישראלית.

הכינוס ההיסטורי באבו-רצויר

בכינוס, זימן מושיר עאמר בשמונה-עשר במאי, הודיע המושיר למפקדים הצבאיים שלו על ההחלטה המדינית, שהתקבלה יום קודם לכן, לסגור את מפרץ עקבה, וביקשם להכין את הכוחות שישוגרו כדי לתפוס את אזור שרם אלשיח'. מושיר עאמר מינה את מפקד כוחות הצנחנים, עמיד עבד אלמנעם ח'לילי למפקד שרם אלשיח', והכפיף לפיקודו חטיבת צנחנים, גדוד שריון, גדוד מחילהספר, גדוד חת"ם שדה ופלוגת חת"ם חופים. לסיוע, הוא העמיד לרשותו להק מטוסי מיג 19 (שהיה ערוך בשדה-התעופה אלע'רדקה), ארבע ספינות של חיל הים, שתי ספינות תובלה, פריגטה, משחתת, וחטיבת סירות טורפדו וסירות טילים. [היחידות הללו הועברו מהים התיכון לים סוף] כן, צויד הכוח בכמה מוקשים ימיים. למרות שלהק המטוסים ויחידות חיל הים הועמדו לסייע למפקד האזור, הרי לא התאפשרה לו השליטה המעשית עליהם. הם המשיכו לקבל הוראות ממטה מפקדת חיל האוויר בקהיר וממטה מפקדת חיל הים באלכסנדריה.

[במצרים] החלו לחשוב על החזרת הכוחות המצריים ועל היערכותם בשרם אלשיח' בעקבות תביעת מצרים מן המזכיר הכללי של האו"ם לפנות את כוח החירום הבין-לאומי מסיני ומרצועת עזה. בחמישה-עשר ביוני, על-פי הוראות מושיר עאמר, נערך במטה המפקדה העליונה במדינת נצר פגישת מפקדים, שבה השתתפו שלושת מפקדי הזרועות (יבשה, ים ואוויר), הרמטכ"ל, ראש אגף המבצעים וראש המודיעין הצבאי, על מנת לדון בבקשה, של אגף המבצעים לשלוח במהירות לשרם אלשיח' כוחות מצריים, שיתפסו את מקום כוח החירום הבין-לאומי, שנמצא שם, כדי שמצרים תסכל כל שאיפה של ישראל לגבי האזור הזה.

במהלך הפגישה נידונו ההשקפות השונות. דעת הנוכחים היתה, כי אין לשלוח כוחות מצריים לשרם אלשיח', בשל אי-הזמינו של כוחות עודפים למטרה זו, וכדי להימנע מלהרחיב את קו ההגנה ללא הצדקה. זאת, תוך לקיחה בחשבון שדי בשליטת כוחותינו על מרכז סיני ועל מזרחו כדי למנוע מן האויב לנסות להתקדם לעבר שרם אלשיח'.

הערכת המפקדים המשתתפים [בפגישה] היתה, כי נוכחות כוחות מצריים בשרם אלשיח', תאלץ, בהכרח, את מצרים לסגור את מפרץ עקבה בפני הספנות הישראלית, והדבר יביא בוודאות לפרוץ מלחמה ולסיכול המאמצים המדיניים של גורמים בין-לאומיים להרגיע את המצב. שליטי ישראל הודיעו באופן ברור ביותר, כי סגירת מפרץ עקבה מהווה, לגביה, הכרזת מלחמה על ישראל. כתוצאה מבדיקה, שערכו המפקדים במהלך הפגישה, הם הגיעו להחלטה לשגר כוחות מצריים לשרם אלשיח', ולהסתפק בהקצאת כוחות מתאימים, שיעשו

* אוקטובר, 14.6.92, עמ' 30-31 (חלק שלישי במאמר).

האר"ם או תאנט, שהיה בדרכו לקהיר, לגבי המציאות החדשה.

באמצעות הכרזתו של עבד-אלנאצר על סגירת מפרץ אילת, הפך הסכסוך עם ישראל מפרשה של איום על סוריה ושל ריכוז הכוחות המצריים בסיני לשם הדיפת כל תוקפנות ישראלית שהיא שתכוון נגדה, לפרשה של סגירת מצרי טיראן בפני הספנות הישראלית. ידועה זו תפסה את הכותרות הראשיות בחדשות בכל רחבי העולם, ולוותרת במתקפה תעמולתית עוינת למצרים, בייחוד, במחנה המערב. היה וודאי, שהעימות הצבאי בין מצרים לישראל יהפוך לסכסוך מזוין, והחלטת מצרים תמציא לישראל את הסיבות ואת ההצדקה לקבל החלטה לפתוח במלחמה. או תאנט יצא [לקהיר] תוך תקווה, כי יש אפשרות לפתור בדרכי שלום את המשבר... אולם, תקוותיו נמוגו.

אך הודיע עבד-אלנאצר על החלטתו לסגור את מפרץ עקבה בפני הספנות הישראלית] — — — [הכריז ראש ממשלת ישראל, לוי אשכול, בנאום בפני הכנסת בירושלים, כי כל התנכלות לספינות ישראליות במצרי טיראן, פירושה מלחמה. כמו כן, הודיע בנאומו, שניתנו הוראות למפקדה הצבאית להכריז על גיוס כללי. הודות לגיוס עלה בידי ישראל להגדיל את היקף כוחותיה מ-6,000 לוחמים לרבע מיליון לוחמים, ולהגדיל את מספר יחידות כוחות היבשה שלה מארבע חטיבות ממוכנות וחטיבת שריון אחת עד ל-24 חטיבות (שליש מהן חטיבות שריון). באשר לכוחותיה האוויריים, הרי לפי הערכת המרכז למחקרים אסטרטגיים בלונדון בשנת 1967, נאמד מספר מטוסיה ב-350 מטוסי יירוט ומטוסי קרב-הפצה. בנוסף, הצטרפו למגויסים מתנדבים יהודים מח'ל, בעלי ניסיון צבאי, ובייחוד, יהודים אמריקנים בעלי אזרחות כפולה. וביניהם הרבה טייסים, שלקחו חלק, לאחר מכן, בהתקפת-הפתע האווירית, שהביאה להשמדת חיל האוויר המצרי בבוקר חמישה ביוני.

מדוע יש להטיל את האחריות לתבוסה רק על חיל האוויר?

בנוסף לנקודות התורפה מבפנים, הנוגעות למצב הגרוע של ההגנה האווירית המצרית ולמצב המטוסים ובסיסי האוויר, שלא סייעו להקל את לחץ ההתקפה האווירית הישראלית, למרות שהכוחות האוויריים המצריים וכוחות ההגנה האווירית היו מאז חמישה-עשר במאי, ברמת הכוננות הגבוהה ביותר, הרי בנוסף לכך התברר, כי קיימים גורמים נוספים חיצוניים, שסייעו להעצים את היקפה של שואת חיל האוויר ואת השפעתה. בשל כך, נטתה דעת הקהל, שלא בצדק, להטיל את האחריות לתבוסה במלחמת יוני במלואה על הכוחות האוויריים. להלן פירוט החשובים שבגורמים האלה:

המפקדה הצבאית לא היתה מסוגלת לבצע את ההחלטה המדינית במהירות הדרושה, אלא באמצעות הקמת גשר אווירי בין שדה התעופה אלמאזה לשרם-אלשיח'. בגשר הזה נעו לפני אור ראשון בתשעה-עשר במאי היחידות של חטיבת הצנחנים, שהוטסו במסוקים. בו בזמן, נע טור יבשתי שכלל את הארטילריה, את הטנקים ואת שאר הציווד הכבד, שלא היה ניתן להעבירו באוויר. הטור הזה נתקל במסעו לאזור המרוחק הזה בקשיים רבים. במהלך הדרך הושבתו עשרות כלי-רכב וטנקים. כאשר נערכו הכוחות באזור שרם אלשיח', בעשרים במאי, פורסמה הוראת מושיר עאמר על הכפפת האזור הטקטי החדש הזה, אזור שרם אלשיח' ישירות למפקדה העליונה. כלומר, ללא קשר עם מפקדת החזית, או עם מפקדת ארמיית השדה.

המוראל של הקצינים, שהשתתפו [באותו כינוס], היה בשיאו. הדריכות של אנשי חיל האוויר, שהשתוקקו לקבל פקודה לתקוף את האויב, היתה למעלה מן המתואר. משום כך, התאכזבו הקצינים כאשר פתח עבד אלנאצר בדבריו באומרו, כי מצרים לא תילחם בישראל בשום פנים, כדי שלא תיאלץ להילחם באמריקה. הוא הודיע, בביטחון, כי ישראל לא תילחם. הוא נימק זאת בכך, כי ישראל הזהירה קודם לכן, כי תפתח במלחמה, אם יתמלא אחד התנאים האלה:

1. כוח החירום הבין-לאומי יוצא מסיני ומרצועת עזה.
2. תחול הסלמה בפעולות הפדאיון הפלשתינאים בתוך ישראל, כאשר הם מגיעים דרך הגבולות המשותפים עמה.

3. מצרים תרכז את כוחותיה בסיני.

4. מפרץ עקבה ייסגר בפני הספנות הישראלית.
עבד-אלנאצר הבהיר לנוכחים, כי למרות, שלמעשה, התמלאו שלושת התנאים הראשונים, לא יצאה ישראל למלחמה, כפי שהזהירה ואיימה. מן הבסיס האווירי אברצויר הוא הודיע לעולם כולו, כי ניתנה הוראה למפקד הכוח המצרי בשרם-אלשיח', לסגור את מפרץ עקבה בפני ספינות ישראליות החל משעה 1200 בצוהרי 23 במאי ובפני מכליות הנפט, הנושאות את דגלי כל הלאומים, העושות דרכן אל נמל אילת.

לאחר הכרזה זו, שעוררה את התלהבות הנוכחים, וגררה גל של מחיאות כפיים ושל תרועות שמחה, הדגיש, כי למרות סגירת מפרץ עקבה, הוא בטוח, ביטחון מלא, כי ישראל, בשום פנים, לא תילחם, גם הפעם, כפי שהיה בשלוש הפעמים הקודמות. חלק מן הקצינים הנוכחים החלו למלמל ולחזור על הביטוי: "זה הימור", כשהם מפטירים זאת זה לזה. מושיר עאמר מיהר להשתיק הקולות, שהעזו למחות על ההימור המדיני המסוכן הזה, והנשיא הגיב, "לא יפה, ילדים". בטרם הסתיים הכינוס הבהיר עבד-אלנאצר, כי בחר ב-23 במאי לסגירת מפרץ עקבה, על מנת שיעלה בידו ליידע את המזכיר הכללי של

ההתקפה האווירית נגד מצרים. (מטוסי ישראל) היו אז בשיא חולשתם לאחר שרוקנו את מלאי הדלק שלהם ולאחר שאזלה תחמושתם. כמו כן, היו המטוסים הסוריים יכולים להפתיעם, בעודם רובצים על הקרקע בשדות התעופה שלהם ומצטיידים בדלק ובתחמושת, כדי להמשיך את התקפותיהם על הבסיסים האוויריים המצריים. לו נעשה הדבר, יכלו המטוסים הסוריים להשמיד חלק ניכר מהמטוסים הישראליים, ולמנוע מחלק גדול מהם לשוב ולתקוף את שדות התעופה המצריים.⁶

★ התמוטטות חזית הלחימה בסיני: בעקבות ההתקפה האווירית הישראלית, בבוקר חמישה ביוני, והשמדת מרבית המטוסים המצריים, בעודם על הקרקע, נפגעה חזית הלחימה בסיני והתמוטטה לחלוטין מבלי שהיו סיבות טקטיות, שיצדיקו זאת. שכן, השפעת הפצצת חיל האוויר על כוחות היבשה, שתפסו עמדות הגנה, לא עלתה על השפעת הפגזת הארטילריה. חומרת ההפצצה האווירית אינה מתבטאת, אלא כאשר מתבצעות פעולות בעלות אופי נייד, ואז נאלצים הכוחות לצאת מעמדות ההגנה שלהם ולנוע על רכבם על פני הקרקע. אך אפילו במצב הזה ניתן להימנע מהשפעת חיל האוויר, כאשר התנועות מתבצעות בחסות החשכה. לו העריכה מפקדת ארמיית השדה את המצב נכונה בעקבות התקפת חיל האוויר ובעקבות תחילת התקפת האויב על מערך ההגנה, ניתן היה לגבש תכנית, שתעכב את התקדמות הכוחות הישראליים עד שיועברו כוחות מן הקו הקדמי (המצרי) אל אזור המעברים לתפיסת עמדות הגנה. ולאחר מכן, עיבוי קו הגנה וציודו בציוד הנדסי, על מנת שיהפוך, במשך הזמן, למכשול רציני בפני התקדמות האויב.

ניתן היה להגן על המעברים פרק זמן ארוך, שבמהלכו היה ניתן לקיים מגעים עם המעצמות, ואז היה מצבה של מצרים במועצת הביטחון משתפר בהרבה, כאשר כוחותיה היו שולטים על האזור החיוני בסיני, בעוד שתעלת סואץ היתה מחוץ לטווח הארטילריה של האויב. אם נתעלם מהתדרשלותה של מפקדת ארמיית השדה, שבראשה עמד פריק צלאח מוחסן, בכך שלא נקטה כל יוזמה להציל את כוחותיה ולמנוע את התמוטטות מערכי הגנתה, למרות שהדבר כלול במסגרת חובותיה הבסיסיות, אזי, מה ההצדקה לאנרכיה החמורה, ששררה בקרב הכוחות בסיני? זה היה בעקבות הוראת נסיגה, שקיבל פריק צלאח מוחסן ממושיר עאמר, בשעות הערב בשישה ביוני. מדוע מפקדת שדה לא גיבשה תכנית טקטית מאורגנת לביצוע הנסיגה, במחזוריות ולפי לוח-זמנים מוגדר? כל התנועות היו צריכות להתבצע בחשכה, כדי להתחמק מהפצצה אווירית, וכן היה צורך לקבוע במדויק את הדרכים לביצוע הנסיגה, כדי למנוע פקקים וצפיפות.

השאלות, שעליהן צריכה להשיב מפקדת השדה של הכוחות המצריים בסיני, הן: כיצד הפכה הנסיגה מסיני ממבצע טקטי לטרגדיית דמים, שלא היתה בהיסטוריה

★ תקיפת המוצב הקדמי אום-בסיס: בשעה 0715 בערך בבוקר חמישה ביוני תקף כוח יבשתי ישראלי מוצב קדמי מצרי ליד הציר המרכזי של סיני, המוצב הקדמי אום-בסיס. התקפה זו היתה משגה צבאי חמור של ישראל, היות שעיתויה היה כ-45 דקות לפני ההתקפה האווירית, כך שהיתה יכולה להביא לאבדן גורם ההפתעה. לו מיהרו המפקדים המקומיים להעביר ידיעה זו באלחוט למפקדותיהם הבכירות בעורף, היתה המפקדה הצבאית העליונה בקהיר יכולה לנצל התרחשות זו כדי להורות מיד לכוחות האוויריים לבצע את ההתקפה האווירית המתוכננת נגד ישראל (תכנית "פהד"), בנימוק, כי ישראל החלה בלחימה. קרוב לוודאי שפני ההיסטוריה היו משתנים.

★ המברק האלחוט, שלא הגיע: עקב כריתת הסכם ההגנה המשותף בין מצרים לירדן, בשלושים במאי ומינוי פריק עבד אלמנעם ריאדי למפקד הכוחות הירדנים, הוקם קשר אלחוט ישיר בין תחנת המכ"ם בעג'לון שבצפון ירדן, המשקיפה על שטח ישראל בשל גובהה, ובין חדר המבצעים הראשי של הכוחות האוויריים באלג'יושי (במזרח קהיר) ובין חדר המבצעים של המפקדה העליונה במדינת-נצר. כאשר נצפו בבוקר חמישה ביוני על מסכי המכ"ם בתחנת עג'לון, הרבה מטוסים ישראליים, שהיו בדרכם למצרים, שייגרה התחנה מברק אלחוט פתוח לחדר המבצעים במפקדה העליונה. זה היה בשעה 0820 בבוקר.⁷ המברק כלל את מלת הצופן המוסכמת – שלוש פעמים "ענב". לרוע המזל ובשל הרשלנות, ששיחקו תפקיד מופלא, לא נמסר המברק הזה, שהיה יכול לשנות את מהלך האירועים, לאחראים. בשעות הערב בארבעה ביוני הורה האחראי על הקשר במפקדה העליונה, כי הקשר עם תחנת עג'לון יתבצע רק עם התחנה של המפקדה העליונה, אשר תעביר את המברקים, המגיעים מירדן, לחדר המבצעים של ההגנה האווירית באלג'יושי. כן הורו לשנות את שמות הצופן בבוקר חמישה ביוני. כאשר הגיע המברק רב-הערך מעג'לון הוא נשאר במשרד של אחראי הקשר במפקדה העליונה משום שעוזריו לא ידעו את מלות הצופן החדשות. כאשר הגיע אחראי הקשר אל משרדו בשעה מאוחרת, והודיע על תוכן המברק מעג'לון לחדר המבצעים של ההגנה האווירית, כבר נורה החץ, וההתקפה האווירית כבר החלה. למברק, שקרוב לוודאי היה יכול לשנות את מהלך המלחמה, לא היה עוד כל ערך.⁸

★ התרשלותו של חיל האוויר הסורי: למרות שלמפקדה הסורית נמסרה הודעה על המראת המטוסים הישראליים, בחמישה ביוני, מבסיסהם האוויריים לעבר מצרים, התמהמה המפקדה הסורית בביצוע התחייבותיה, בהתאם להסכם ההגנה המשותף. לו התערבו המטוסים הסוריים בזמן המתאים, היו מסוגלים ליירט את המטוסים הישראליים בשוכם לבסיסהם, לאחר שביצעו את